

Yavorska O.M. The influence of the production activity on the air quality in the lviv region

The influence of production activity on the air quality in the Lviv region. The correlation among the capital depreciation and industrial air pollution estimated for the districts areas and towns of the Lviv.

УДК 504:368.17(477)

Аспір. Х.Р. Василюшин – НЛТУ України, м. Львів

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Звернено увагу на поняття та економічну сутність екологічного страхування в Україні. Подано класифікацію екологічного страхування за об'єктами страхування та методику розрахунку величини страхового тарифу. Розглянуто законодавчу базу й сучасну ситуацію ринку послуг екологічного страхування в Україні та інших країнах. Наведено функціональну структуру національної системи екологічного страхування в Україні. Запропоновано шляхи для подальшого розвитку екологічного страхування в Україні.

Ключові слова: екологічне страхування, екологічний ризик, об'єкт страхування, забруднення довкілля, техногенні аварії, екологічний аудит.

Необхідність теоретичного обґрунтування та розроблення методичних засад організації та впровадження системи екологічного страхування зумовлена зростанням рівня екологічної небезпеки в Україні.

На сьогодні зростає кількість техногенно-екологічних аварій та катастроф, ядерних інцидентів, об'єктів та видів діяльності, які є джерелами підвищеної небезпеки для навколишнього природного середовища, актуалізуються проблеми зберігання та знешкодження екологічно небезпечних відходів, посилюються негативні впливи господарської діяльності на стан екосистеми. Така ситуація спонукає країни світу посилювати еколого-правові вимоги до виробничої та іншої господарської діяльності, здійснювати економічне стимулювання природоохоронної діяльності і одночасно підвищувати відповідальність за шкоду, заподіяну внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, а отже, впроваджувати екологічне страхування.

Щоб дослідити важливість ринку послуг екологічного страхування, потрібно насамперед проаналізувати поняття, сутність та сучасний стан екологічного страхування в Україні. У наукових джерелах наведено різні підходи щодо тлумачення поняття "екологічне страхування":

1. Страхування цивільної відповідальності підприємств, установ і організацій за шкоду, завдану інтересам третіх осіб внаслідок аварійного забруднення навколишнього природного середовища діяльністю, що створює підвищену екологічну небезпеку [4, с. 346].
2. Механізм захисту екологічних прав громадян, захисту майнових інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, що створюють небезпеку для навколишнього природного середовища [7].
3. Механізм захисту майнових інтересів підприємств, установ, організацій, спрямований на здійснення заходів з попередження, подолання або зменшення негативного впливу ризиків забруднення навколишнього природного середовища.

ного середовища і відшкодування пов'язаних з таким забрудненням витрат [6].

4. Страхування фінансової відповідальності, яке передбачає перекладання відповідальності за непередбачувану екологічну шкоду на страхові компанії. Екологічне страхування охоплює сукупність інструментів екологічної політики, за допомогою яких здійснюється страхування екологічного ризику [9, с. 79] тощо.

Сутність екологічного страхування виражається у його функціях. Виконуючи важливу компенсаційну функцію, екологічне страхування є ланкою фінансової системи країни. Крім фінансової, екологічне страхування виконує не менш важливі інші функції: превентивну (використання частини сум страхових платежів з метою запобігання настанню ризику заподіяння шкоди джерелами підвищеної екологічної небезпеки); соціальну (виділення страховою організацією частини коштів страхових резервів для підвищення рівня соціального захисту населення); контрольну (перевірка страховою організацією додержання страхувальниками умов страхового договору, пов'язаних із запобіганням техногенно-екологічним інцидентам); інформаційну (здійснення екологічного аудиту та інших заходів з метою визначення фінансово-економічного стану того або іншого підприємства, кваліфікації його кадрів, шкоди, що може бути заподіяна підприємством, стану дотримання на ньому вимог екологічної безпеки і доведення цієї інформації до відома страхувальників, страховиків та інших заінтересованих суб'єктів (наприклад, громадських організацій) [8].

В Україні впровадження екологічного страхування регулюють Конституція України (від 28.06.1996 р.), Закони України "Про охорону навколишнього природного середовища" (від 25.06.1991 р.), "Про страхування" (від 07.03.1996 р.), "Про природно-заповідний фонд України" (від 16.06.1992 р.), "Про пестициди та агрохімікати" (від 02.03.1995 р.), "Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку" (від 08.02.1995 р.), "Про відходи" (від 05.03.1998 р.), "Про перевезення небезпечних вантажів" (від 06.04.2000 р.), "Про угоди про розподіл продукції" (від 14.09.1999 р.) та ін.

Водночас можна стверджувати, що зазначені правові норми створюють лише передумови для запровадження екологічного страхування. Сьогодні в Україні ще не визначено чітких механізмів страхування ризиків виникнення небезпечних техногенно-екологічних, ядерних інцидентів та ін. Зокрема, не передбачено застосування екологічного страхування Законом України "Про страхування" та Цивільним кодексом України. На сьогодні немає Закону України "Про екологічне страхування". Хоча проект цього Закону було винесено на розгляд Верховної Ради України ще в 2002 р. Відповідно до законопроекту, під екологічним страхуванням розуміють один з видів обов'язкового страхування, що передбачає страхування відповідальності суб'єктів господарювання, діяльність яких становить підвищену екологічну небезпеку, у разі заподіяння ними шкоди третім особам внаслідок аварійного забруднення довкілля.

Зазначимо, що проект Закону України "Про екологічне страхування" переважно зосереджений тільки на обов'язковому страхуванні відповідальності власників потенційно небезпечних виробництв та об'єктів, в ньому не

повністю враховано сутність екологічних ризиків, умови й порядок здійснення обов'язкового екологічного страхування, добровільне екологічне страхування, мінімальні розміри страхової компенсації цивільної відповідальності за екологічну шкоду, особливості економічного регулювання діяльності, на яку поширюється обов'язкове екологічне страхування, організаційні засади екологічного страхування, порядок отримання ліцензій на його здійснення, зміни та доповнення які слід внести до законодавства у зв'язку з впровадженням екологічного страхування тощо.

У теорії і практиці українського страхування існує класифікація за об'єктами страхування. Класифікація екологічного страхування за об'єктами передбачає виокремлення трьох галузей: 1) страхування відповідальності за аварійне забруднення довкілля; 2) майнове страхування збитків, зумовлених аварійним забрудненням довкілля; 3) особисте страхування життя і здоров'я людей на випадок аварійного забруднення довкілля. Проаналізувавши українське законодавство, можна зробити висновок, що провідне місце в екологічному страхуванні належить страхуванню відповідальності власників джерел підвищеної екологічної небезпеки в разі заподіяння шкоди третім особам внаслідок аварійного забруднення довкілля.

Екологічне страхування здійснюється в обов'язковій та добровільній формах. Обов'язковому екологічному страхуванню підлягає діяльність підприємств, установ та організацій, що є джерелом підвищеної небезпеки для навколишнього природного середовища. Переліки видів діяльності, а також конкретних підприємств, установ та організацій – джерел підвищеної небезпеки для навколишнього природного середовища, що підлягають обов'язковому екологічному страхуванню, на нашу думку, повинні затверджувати Кабінет Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища. Добровільне екологічне страхування здійснюється відповідно до законодавства України. Перелік видів діяльності, що підлягають добровільному екологічному страхуванню, визначається договором екологічного страхування.

Законом України "Про страхування" (ст. 7) передбачено такі види обов'язкового страхування відповідальності, які безпосередньо стосуються страхування екологічних ризиків: 1) страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту; 2) страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру; 3) страхування цивільної відповідальності інвестора, зокрема за шкоду, заподіяну довкіллю, здоров'ю людей, за угодою про розподіл продукції, якщо інше не передбачено такою угодою; 4) страхування відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації небезпечних відходів; 5) страхування відповідальності суб'єктів перевезення

небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів.

Деякі вчені пропонують ввести новий сегмент екологічного страхування – страхування від техногенних збитків [2]. Цей сегмент страхування є певною системою відносин, що виникають під час антропогенної (виробничої) діяльності, між страховиком і страхувальником щодо запобігання збитку та його відшкодуванню у разі настання надзвичайних ситуацій і включає, як відшкодування збитків майну і населенню, так і шкоди, завданої навколишньому природному середовищу.

Для впровадження і регулювання ринку екологічного страхування необхідно створити на державному рівні відповідні фінансові інститути, організувати функціональну структуру національної системи екологічного страхування та розробити функціональну модель розвитку екологічного страхування з метою застосування цілісного підходу до формування ринку екологічного страхування в Україні. Основними суб'єктами на ринку екологічного страхування мають бути: Державна та акціонерні страхові компанії, Національний фонд екологічного страхування, Національний пул (страховий пул – добровільне об'єднання страховиків) екологічного страхування, а також безпосередньо страхувальники та треті особи, на користь яких укладаються договори екологічного страхування. Функціональні обов'язки пропонують розподілити так: Національний фонд екологічного страхування розробляє стратегію розвитку екологічних послуг в Україні, концептуальні засади розвитку екологічного страхування, основні методологічні питання щодо удосконалення нормативно-правової бази екологічного страхування; Державна та акціонерні страхові компанії визначають страхове поле екологічного страхування, розробляють програми (правила) страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання, виконують актуарні розрахунки страхових тарифів, є гарантом формування Національного страхового пулу; Національний пул екологічного страхування забезпечує функціонування системи перестраховування екологічних ризиків [3, с. 15].

Ключовим питанням у розвитку системи екологічного страхування є визначення обсягу тарифних ставок. На величину страхового тарифу в системі екологічного страхування підприємств промисловості впливають наступні чинники: частота виникнення еколого-техногенних аварій, кількість підприємств з підвищеним ступенем екологічної небезпеки, розміщених на певній території, максимальний збиток, який може бути спричинений навколишньому середовищу внаслідок виникнення страхового випадку; імовірність виникнення страхового випадку; рівень екологічної небезпеки обладнання та ін.

Математичний інструментарій страхового тарифу визначається таким чином, щоб він був достатнім, аби страховик міг виконати свої зобов'язання перед страхувальниками (тобто провести виплати) і покрити витрати на утримання страхової компанії, а також отримати прибуток. Тому повний страховий тариф (брутто-ставка) містить нетто-ставку, навантаження та ризикову надбавку. Брутто-ставка відрізняється від нетто-ставки на величину навантаження та ризикової надбавки. Це пов'язано з тим, що страхова компанія несе

певні зобов'язання з проведення страхування, а також формує за рахунок частини навантаження резерв для збереження майнової відповідальності перед третіми особами.

Страховий тариф (брутто-ставка, T_n) визначається як сума двох частин: основної частини ($T_{осн}$) та ризикової надбавки (T_p)

$$T_n = T_{осн} + T_p.$$

Основна частина нетто-ставки $T_{осн}$ формується і спрямовується на виплати по страхових випадках, що настали, і залежить від ймовірності виникнення страхової події; q середньої величини страхової суми S і середньої величини страхового відшкодування S_g і визначається за такою формулою:

$$T_{осн} = 100 \frac{S_g}{S} q, \text{ (з 100 грн. страхової суми)}$$

Ризикова надбавка (T_p) залежить від кількох параметрів, до складу яких входять: кількість укладених договорів (n) залежно від термінів страхування, від числа страхових випадків, що трапилися (з урахуванням їх частоти), загальної суми страхових внесків, достатньої для виплати страхового відшкодування, а також R_g – середнього розкиду відшкодування та φ – необхідної ймовірності (гарантії), за якої обсяг зібраних страхових платежів буде достатнім для виплати відшкодування по страхових випадках. Величина T_p визначається за формулою:

$$T_p = 1,2 T_{осн} a(\varphi) \sqrt{\frac{1-q}{nq}}.$$

Розрахунок тарифної ставки здійснюється за формулою

$$T = \frac{T_n \times 100}{100 - H_o},$$

де: H_o – частка навантаження в тарифній ставці в актуарних розрахунках; вона, зазвичай, приймається на рівні 30 % [3, с. 11-12].

Вирішити основні методологічні та практичні питання екологічного страхування дає змогу екологічний аудит, який визначає ступінь екологічного ризику, що дасть змогу віднести об'єкт промисловості до відповідної категорії екологічної безпеки.

Аналізуючи стан ринку послуг екологічного страхування в Україні, потрібно зазначити, що він характеризується низькими темпами розвитку. Так, у 2008 р. страхові платежі за обов'язковими видами страхування, що належать до екологічних видів страхування, становили лише 134,7 тис. грн, що становить 0,6 % від загальної суми страхових платежів, отриманих страховими організаціями в 2008 р. [5]. В Україні послуги екологічного страхування надають такі страхові організації: "Українська екологічна страхова компанія", українсько-російська акціонерна страхова компанія "Авіоніка", страхова компанія "Енергополіс", страхова компанія "Уніка", страхова компанія "ІН-ГО Україна", НАСК "Оранта", ВАТ УСК "Дженералі Гарант" та ін. Звичайно, перелік видів екологічного страхування традиційними в Україні назвати важко, враховуючи їхню частку на страховому ринку та кількість й рівень стра-

хових компаній, які пропонують на ринку відповідний страховий продукт. Тому вважаємо, що ринок екологічного страхування в Україні перебуває на початковому етапі свого формування, що свідчить про можливість розвитку цього виду страхування практично в усіх галузях економіки України.

Розглянемо деякі особливості екологічного страхування в США, Японії та деяких країнах ЄС. У цих країнах екологічне страхування, яке здійснюється в рамках страхування відповідальності за шкоду від забруднення навколишнього середовища (Environmental Impairment Liability), виникло на початку 60-х років ХХ ст. При цьому воно здійснювалося на добровільній основі в рамках страхування загальної відповідальності підприємств. Виняток становило страхування екологічно небезпечної транспортної діяльності і джерел радіоактивного забруднення, які виділялися як самостійні види страхування.

На початку 90-х років посилення вимог законодавства щодо екологічної відповідальності підприємств промисловості призвели до появи на страховому ринку європейських країн полісів страхування від поступового забруднення. Умови таких полісів передбачали індивідуальні особливості галузей страхувальників і коригувались відповідно до потенційних екологічних проблем із урахуванням необхідності ретельної оцінки екологічного ризику [4, с. 353-354].

У різних державах існують спеціальні пули екологічного страхування, які використовують, в основному, при страхуванні небезпечних, величезних або маловідомих ризиків. Вперше такий пул було створено в Японії у 1979 р. для страхування відповідальності за аварійний розлив нафти. Він об'єднав 38 учасників, зокрема 22 – японських і 16 – іноземних. Пули екологічного страхування створені також у Великобританії, Нідерландах, Франції, Швеції і інших країнах. Перевага пулів полягає в тому, що вони дають змогу об'єднувати страхові компанії для сумісного страхування екологічних ризиків. Кожна компанія передає в пул застраховані ризики, отримує певну частку зібраних пулом внесків (премій) і в тій же частці несе відповідальність щодо відшкодування збитків.

У країнах ЄС система страхування екологічних ризиків включає декілька видів страхового захисту:

- страхування відповідальності за аварійне і поступове забруднення навколишнього середовища в рамках страхування загальної відповідальності;
- страхування відповідальності тільки за аварійне забруднення навколишнього середовища в рамках страхування загальної відповідальності;
- страхування відповідальності за аварійне і поступове забруднення навколишнього середовища в рамках екологічного страхування [1].

У США існує низка форм державної підтримки екологічного страхування. Допомога страховикам здійснюється в тих галузях, де приватні фірми не можуть надати повною мірою необхідного страхового покриття збитків. Такою сферою страхування, наприклад, підтримуються ризики від повеней. Тут Федеральний уряд виступає перестраховиком приватних страхових компаній, котрі заключають страхові договори, збирають внески та забезпечують виплати клієнтам. При цьому приватні компанії можуть використовувати лише 32 % внесків, інші надходять державі. Якщо сума страхових виплат дорів-

нює чи перевищує встановлений ліміт, кошти, яких не вистачає, надає держава. Такий механізм може бути використаний і в Україні. Наприклад, в Закарпатті при страхуванні від повеней і зсуву ґрунту.

У країнах ЄС удосконалюється законодавча база екологічного страхування, створюються системи обов'язкового страхування екологічних ризиків, упроваджується механізм загальної відповідальності за шкоду, заподіяну внаслідок забруднення навколишнього природного середовища. У багатьох країнах спостерігається тенденція переходу від страхування екологічних ризиків у рамках страхування загальної відповідальності до страхування всіх ризиків, пов'язаних із забрудненням навколишнього середовища, але тільки в рамках договорів екологічного страхування [1].

З наведеного можна зробити певні висновки щодо практичного розвитку ринку екологічного страхування в Україні, а саме:

- вдосконалити законодавчу базу екологічного страхування;
- пріоритетним напрямом у розвитку екологічного страхування має стати обов'язкове страхування відповідальності власників джерел підвищеної екологічної небезпеки в разі заподіяння шкоди третім особам внаслідок аварійного забруднення навколишнього середовища;
- розвивати добровільне та обов'язкове екологічне страхування;
- впровадити державну підтримку ринку екологічного страхування;
- створити Національний фонд екологічного страхування, Національний пул екологічного страхування, Державну та акціонерні страхові компанії.
- на прикладі зарубіжного досвіду в рамках національного екологічного страхування враховувати ризик поступового забруднення навколишнього середовища;
- удосконалити механізм використання екологічного аудиту, який слугує потужним інформаційним ресурсом під час здійснення екологічного страхування.

Література

1. Барабашин И.В. Проблемы законодательного обеспечения развития экологического страхования в России / И.В. Барабашин // Экономика природопользования : обзорная информация. – М. : Изд-во ВИНТИ, 2005. – Вып. 3. – С. 8-11.
2. Бублик М.І. Страхування техногенних збитків – новий сегмент на ринку екологічного страхування в Україні / М.І. Бублик // Вісник Національного університету "Львівська політехніка" : Проблеми економіки та управління. – 2009. – № 640. – С. 23-33.
3. Віленчук О.М. Теоретико-методичні засади формування системи страхування екологічних ризиків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.08.01 "Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища" / О.М. Віленчук. – К., 2004. – 21 с.
4. Галушкіна Т.П. Економіка природокористування : навч. посібн. / Т.П. Галушкіна. – Харків : Вид-во "Бурун Книга", 2009. – 480 с.
5. Державна комісія із регулювання ринків фінансових послуг. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.dfp.gov.ua>.
6. Екологічне страхування. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.ueic.com.ua>.
7. Процюк В.А. Екологічне страхування як забезпечення принципу екологічної відповідальності в умовах аварійного забруднення довкілля / В.А. Процюк // Сотрудничество для решения проблемы отходов : матер. 2-ої міжнар. конф. – 9-10 февраля 2002. – Харків. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.waste.com.ua/cooperation/2005/theses/protsyuk.html>.
8. Решетник Л. Екологічне страхування як одна з форм відшкодування шкоди, заподіяної порушенням права громадян на безпечне для їх життя та здоров'я довкілля / Л. Решетник. // Право України. – 2002. – № 6. – С. 78-81.
9. Синякевич І.М. Інструменти екополітики: теорія і практика / І.М. Синякевич. – Львів : Вид-во ЗУКЦ, 2003. – 188 с.

Василишин Х.Р. Теоретико-методические основы экологического страхования в Украине

Акцентируется внимание на понятие и экономическую сущность экологического страхования в Украине. Подана классификация экологического страхования по объектам страхования и методика расчета величины страхового тарифа. Рассмотрены законодательная база и современная ситуация рынка услуг экологического страхования в Украине и других странах. Приведена функциональная структура национальной системы экологического страхования в Украине. Предложены пути для последующего развития экологического страхования в Украине.

Ключевые слова: экологическое страхование, экологический риск, объект страхования, загрязнения окружающей среды, техногенные аварии, экологический аудит.

Vasylyshyn Kh.R. Theoretical and methodological principles of environmental insurance in Ukraine

Attention is given on a concept and economic essence of environmental insurance in Ukraine. Classification of environmental insurance after the insurance objects and calculation method of insurance tariff size are examined. The system of legal regulation and modern situation of environmental insurance services market in Ukraine and other countries are studied. The functional structure of environmental insurance national system in Ukraine is done. The ways for subsequent development of environmental insurance in Ukraine are offered.

Keywords: environmental insurance, environmental risk, insurance object, environment contamination, technological catastrophes, environmental audit.

УДК 630:68

*Доц. Г.Я. Ільницька-Гикавчук, канд. екон. наук –
НЛТУ України, м. Львів*

КЛАСТЕРИ В ЛІСОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто передумови та значення створення кластерів для підвищення ефективності використання та відтворення лісових ресурсів. Розглянуто роль державних органів влади та громадських організацій у створенні лісового кластера.

Ключові слова: кластер, лісові ресурси, кластерний аналіз, лісовідновлення.

Розвиток економіки багатьох країн відбувається в напрямі інтеграції підприємств, об'єднання виробничого, наукового, фінансового та інших капіталів для підвищення конкурентоспроможності виробництва, залучення інвестицій, розширення ринків збуту продукції тощо. Відбувається формування інноваційних промислових кластерів, які є ефективною формою співробітництва, яка може бути запроваджена і в лісовому господарстві України.

Метою дослідження є висвітлення проблеми формування кластерів у лісовому господарстві України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням інвестиційного розвитку лісового господарства приділяли увагу такі вчені як Я.В. Коваль, Є.В. Мішенін, Н.В. Павліха, Л. Полякова, М. Попков, І.М. Синякевич, С. Соколенко, В. Сторожук та багато інших. Однак через низький рівень співпраці між лісовим господарством, деревообробленням, науковими та іншими установами ця проблематика потребує подальшого дослідження.